

НАСТАВНО ТУМАЧЕЊЕ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА У ПРИПОВИЈЕТКАМА ПЕТРА КОЧИЋА

Сажетак: Предмет нашег рада биће фразеологизми и њихово наставно тумачење. Анализирани корпус представља Кочићева збирка приповиједака *С планине и испод планине*. Ову збирку приповиједака смо одабрали управо због тога што су фразеологизми врло фреквентни и као изразито експресивна средства, имају веома значајну улогу у Кочићевим приповијеткама. Писац употребљава фразеологизме како би причање приближио духу народне нарације, тј. поједини ликови употребљавају фразеологизме како би што упечатљивије и непосредније изразили неко своје виђење ствари, свој став или неку своју емоцију. Понекад, Кочић употребљава фразеологизме са значењем нешто друкчијим од уобичајеног, уносећи извјесне измјене у њихов лексички састав, што доприноси стварању умјетничкостилских ефеката. Такође, поменута збирка приповиједака је Наставним планом и програмом предвиђена за обраду у трећем разреду средње школе, када се обрађују и фразеологизми, па ће ученици преко приповједачког дјела које им је познато, уочити карактеристике ове врсте експресивне лексике. Циљ рада је да ученици схвате структурне и семантичке одлике фразеологизама, да уоче стилистичку функцију фразеолошких израза у књижевноумјетничком тексту, као и да усвоје принципе употребе фразеологизама у свакодневной, говорној пракси.

Кључне ријечи: фразеологизам, Петар Кочић, настава, лингвометодички текст, фразеолошке вјезбе

1. О језику Петра Кочића

Импресивности и снази стила једног писца посебно доприноси његов сликовит и живописан језик. Такав је случај са језичким изразом Петра Кочића.

Потичући из краја у коме живи чиста народна ријеч, Кочић је успио да тај језик транспонује у највише умјетничко обликовање. Познати критичар, Јован Скерлић, о Кочићевом језику, рекао је сљедеће: „Језик је као суза чист. Дијалог је неусиљен, лак, течан, врло реалистички. Не само да се види личност која говори, но и они који је слушају, средина у којој се креће“ (Скерлић, 1955: 189).

И сам Кочић је у језику српског народа, у језику свога завичаја, видио моћно изражајно оруђе умјетности, снагу и величину индивидуалности народа. Језик којим је писао прозу садржавао је „лепоте и сликовитости поезије“ (Глигорић, 1965: 386). Амбијент Кочићеве прозе је амбијент села Босанске Крајине, пишчеве постојбине.

Кочићеви јунаци су његови Змијањци и Крајишници, плаховити и благи, отпорни свијету у коме живе и помирени с њим, „живолазни и оронули“, а увијек у својој људској бити хумани паћеници. Многи проучаваоци Кочићевог дјела запазили су да „у формирању литерарно-естетских погледа писца значајну улогу је имало његово изванредно познавање усменог народног стваралаштва, изучавање прозе првих српских реалиста Глишића и Лазаревића, а затим Веселиновића и Сремца“ (Кравцов, 1967: 242).

Сликајући своје јунаке, моменте из њихових живота, природу, стремљења својих Змијањаца, Кочић даје слику и њиховог говора, уносећи у портретисање ликова народне пословице, изразе и фразеологизме. Наиме, фразеологизми су веома изражајно средство језика и као изразито експресивне језичке јединице, нарочито у језику појединих писаца, пружају могућности за разноврсна истраживања, „првенствено у лексичко-семантичком и функционално-стилистичком погледу“ (Кашић, 1983: 62).

Предмет интересовања у нашем раду биће фразеологизми ексцерпирани из Кочићеве збирке приповиједака *С планине и испод планине* и њихово наставно тумачење. Циљ рада је да ученици схвате структурне и семантичке одлике фразеологизама, да усвоје принципе употребе фразеологизама, као и да уоче стилистичку функцију фразеолошких израза у књижевноумјетничком тексту.

Под појмом фразеологизам подразумевамо вишечлане лексичке јединице с номинационом функцијом у језику, које имају неко посебно значење, тј. значење супротно од свог основног, као нпр. *кад на врби роди грожђе, доливати уље на ватру, бјечатип као ђаво од крста*. То јединствено значење се у литератури назива „глобалним или општим значењем“ (Мршевић Радовић, 1987: 13). Оно омогућава да се фразеологизам третира као јединствена јединица која има јединствену синтаксичку функцију. Дакле, у питању је пренесено значење цијеле синтагме или реченице, а не само појединих ријечи у њима, тј. „семантичка монолитност превладава над структурном раздјељивошћу саставних елемената фразеологизма“ (Симеон, 1969: 374).

Напоредо са термином фразеологизам употребљавају се и термини фразеолошка јединица и фразеолошки израз. Ова терминолошка разноврсност основне јединице фразеологије условљена је различитим мишљењима о улози појединих критеријума у одређењу фразеологизма или неког његовог типа (идиома, устаљене фразе, фразеолошког обрта, устаљеног обрта, фразема).

Дакле, у науци не постоји јединствено мишљење о томе који језички материјал треба уврстити у фразеолошке јединице. Лингвисти који сматрају

да се „фразем у реченици појављује као њен прост члан, тј. фразем није скуп ријечи у виду властитог текста“ (Матешаћ, 1982: 6) у фразеолошке јединице не убрјају типове чврстих веза реченичног карактера као што су: пословице, крилатице, цитати, афоризми, и сл. Осим овог, постоји и мишљење да фразеологизмима припадају сљедећи фразеолошки жанрови: стални епитети, устаљена поређења, идиоми, пословице, изреке, заклетве и узречице, јер неријетко долази до „транспозиције, тј. преласка фразеологизма из једног фразеолошког жанра у други“ (Пејановић, 2010: 185).

Имајући у виду мишљења различитих аутора, у нашем раду ће се под фразеологизмом подразумевати она језичка јединица коју карактеришу:

1. Синтагматичност, зато што као минимални опсег фразеологизма подразумевамо двије или више аутосемантичких ријечи.
2. Устаљеност, а то значи да фразеологизам представља стабилне, чврсте везе ријечи са устаљеним саставом.
3. Репродуковање, што подразумева да се фразеологизам репродукује у оном облику какав се усталио дуготрајном употребом.
4. Номинациона функција подразумева да се фразеологизми у погледу функције, садржине и употребе, заправо, понашају као лексеме, те да „наступају као име неког сегмента ванјезичке стварности“ (Прћић, 1997: 126).
5. Експресивност, а то значи да се фразеологизмом остварује „емоционална и експресивна језичка функција као што су одобравање, неслагање, ублажавање, преувеличавање, иронија“ (Мршевић Радовић, 1987: 16).

Ова подјела фразеологизама комбинује елементе формалног и семантичког критеријума, а настала је „из потребе описа свих устаљених спојева ријечи са поменути карактеристикама у књижевноумјетничком тексту“ (Пејановић, 2010: 184).

Наиме, употреба фразеологизама у савременом језику је честа па комуникативна компетенција неког говорника не може бити потпуна уколико он у свом лексичком фонду не посједује најфреквентније фразеологизме. Из тог разлога сматрамо да је корисно методички приступити фразеологизмима и понудити неки модел и функционалне поступке за рад са ученицима.

2. Фразеологизми у настави

У програмским садржајима за основну школу фразеологизми се не помињу. У *Граматичи српскога језика*, аутора Ж. Станојчића и Љ. Поповића, која је Наставним планом одређена као уџбеник за први, други, трећи и четврти разред средње школе, у оквиру тематске цјелине о лексици, ученици се могу информисати о фразеолошким изразима, њиховим особинама, класификацији.

Наставна јединица Основни појмови о фразеологији и стилска вриједност фразеологизама предвиђена је за обраду у трећем разреду средње школе. При обради ове наставне јединице морамо имати у виду да фразеологизми, осим лексикологије, припадају и области стилистике, зато што представљају језичке јединице са конотативним, фигуративним значењем и експресивном функцијом, а такође се могу посматрати као синтаксичке јединице јер су састављени од синтагми и реченица. С обзиром на то да су ученици стекли основна знања из теорије књижевности и упознали лексичка и граматичка значења ријечи, неће им бити тешко да схвате особености фразеолошких израза.

Имајући у виду мишљења појединих методичара да „ученици упознају највише нових ријечи на часовима тумачења књижевноумјетничких дјела“ (Николић, 2006: 512), основна метода којом ћемо се служити при наставном тумачењу фразеологизама јесте текстовна. Текстовна метода у настави језика подразумијева употребу лингвометодичких текстова и језичких предлога који су полазиште обраде одређене језичке појаве, „те се користе у главном делу часа, али и током вежби којима се проверава степен усвојености нових знања, као и приликом систематизације градива“ (Вељковић Станковић, 2009: 261).

Као што је познато, садржаји из језика се усвајају по принципу концентричних кругова, при чему се језички појмови најприје описују без именованја, затим се именују, дефинишу и објашњавају њихове особености. Поштујући дидактичке принципе поступности и систематичности „на којима се реализују све активности наставног процеса“, јер се њиховим спровођењем остварују „одређени систем рада, систем наставе и систем у усвајању или утврђивању знања“ (Смиљковић, Милинковић, 2008: 33), најприје ћемо издвојити примјере из лингвометодичког текста. Приче из Кочићеве збирке приповиједака *С планине и испод планине* ће нам послужити у ту сврху јер у овим приповијеткама је нарочито изражена „народна разговорна фраза, њен ритам и мелодија, њена синтакса, тропе и фигуре, епитети и поређења“ (Кочић, 1951: 24). Такође, тумачењем вриједног књижевног дјела ученици ће упознати карактеристике ове врсте експресивне лексике. Дакле, прво издвајамо примјере:

1. Ман' те се, људи, *ћорава посла!* (39)¹
2. Остаде сам с једним ожењеним сином, који неке године *плати главом* на сараорини, кад се градила цеста од Бање Луке до Јајца. (73)
3. Немој ти то, господине, *говорити на сва уста!* – чуди се Ђуро. (63)
4. Један умрије у Грацу, други се врати кући; не прођоше ни двије неђеље, а и он *оде под црну земљу.* (37)
5. Благом *одлахну на срцу*, а уздах му се нехотице оте из раздраганих груди. (34)

¹ Петар Кочић, *Сабрана дјела I*, Свјетлост, Сарајево, 1967. Бројеви у заградама означавају странице на којима се наведени примјери налазе.

6. Ето, *нит' си ми* – што но' онај говорио – *род, ни помози бог*, а нешто си ми драг, к'о... к'о... к'о, к'о рођени брат – замуца Туба. (42)
7. Е, моји господини, к'о блентави Бошњак, *да му није носа, пас'о би траву* – велим ја и излазим. (35)
8. Ми смо, мој чојче, обнемогли; *пали* – што но има ријеч – *на пошљедње гране*. (47)
9. Те цијеле боговетне ноћи нијесам мог'о *око на око склопити*. (88)
10. Шта ће се теби *о главу разбијати?* (82)
11. Нешто јој се *стеже око срца* кад изиђе с бременом из зграде. (101)
12. Мргуда *познаде грло*. (102)
13. Дуго сам премишљ'о, док ми нешто *не суну кроз главу*. (142)
14. Данас га први пут *донесе ђаво*, па већ се направио к'о неки господар, у мојој рођеној кући. (142)
15. Кад се подобро раскрависмо и угријасмо, мени се *одријешу језик*, и к'о да, асли, доби' другу памет. (211)
16. На данашњем земану лако је поклизнути и *образ окаљати*. (28)
17. Све ме нешто *боде у очи*. (58)
18. Пријатан мирис скорушеног планинског сијена с тешким смоластим задахом мртвих, спарених јела и оморика некако *тешко пада* човјеку *на душу* у овој загушљивој планинској жези. (72)
19. Видиш, *стегло се* човјеку *грло* па не мере да приповиједа. (87)
20. О, свети мој оче, не мереш да спаваш, *разбио ти се сан*. (94)

Након издвајања ових примјера ексцерпираних из приповиједака Петра Кочића, анализирамо их и објашњавамо значења наведених језичких израза. Ученици могу уочити да су означени језички изрази: *ћорава посла, плати главом, говорити на сва уста, оде под црну земљу, одлахну на срцу, око на око склопити, о главу разбијати, стеже око срца, познаде грло, шкрипну зуб'ма, душе дала, суну кроз главу, донесе ђаво, одријешу језик, образ окаљати, боде у очи, тешко пада на душу, стегло се грло, разбио се сан* настали посебном везом ријечи, којом је писац, заправо постигао сликовитост казивања. Дакле, могу запазити да су наведене ријечи значењски удружене у цјелину, тј. синтагме, да се не могу једна од друге одвајати а да смисао реченице остане непромијењен. Саопштићемо им да се ове вишечлане лексичке јединице зову фразеологизми, а затим ћемо им указати на различита термилошка рјешења у вези с овим језичким појмом.

На основу примјера, ученици могу уочити особености које карактеришу фразеологизме, а то су: синтагматичност јер се фразеологизми састоје од најмање двије пунозначне ријечи: *ћорава посла, донесе ђаво, плати главом, познаде грло, образ окаљати, одријешу језик*, итд. Затим, фразеологизме одликује и устаљеност јер фразеологизам представља чврсте, окамењене везе ријечи, репродуковање зато што се ови изрази појављују у оном облику какав се усталио дуготрајном употребом, те метафоричност и пренесено значење.

У синтаксичкој анализи фразеологизама поћи ћемо од класификације коју даје Берислав Николић. Он је фразеологизме подијелио на двије групе:

1. фразеологизми по структури једнаки реченици;
2. фразеологизми по структури једнаки синтагми.

Ова Николићева класификација је „једноставна и лингвистички основана па је због тога прихватљива за наставне потребе“ (Цвијетић, 2004: 24).

Што се тиче структурних одлика фразеологизама, ученици ће уочити да су наведени фразеолошки изрази синтагматског типа, тј. да представљају синтагме. Фразеологизам *ћорава посла* састављен је од атрибута и именице у генитиву, *плати главом* – од глагола платити у аористу и именице у инструменталу, *познаде грло* сачињен од аориста глагола познати и именице у акузативу, *о главу разбијати* – од приједлога, именице у акузативу и инфинитива, *оде под црну земљу* – од глагола отићи у аористу, приједлога, атрибута и именице у акузативу, *донесе ђаво* – од глагола донијети у аористу и именице у номинативу.

Послије извршене граматичке анализе поменутих фразеологизама, прећи ћемо на тумачење фигуративних значења ових фразеолошких израза.

1. *Ћорава посла* – бескористан/ узалудан посао, посао који не води добру, узалудно губљење времена.
2. *Плати главом* – изгубити живот, погинути, бити убијен.
3. *Говорити на сва уста* – говорити много/ гласно, не уздржавајући се.
4. *Оде под црну земљу* – умријети, погинути.
5. *Одлахну на срцу* – ослободити се душевног терета.
6. *Нит' си ми род, ни помози бог* – не бити припадник ни по роду ни по познанству.
7. *Да му није носа, нас'о би траву* – врло је глуп/ заостао/ некултуран.
8. *Пали на пошљедње гране* – пасти у биједу, бити у тешку стању, осиромашити.
9. *Око на око склопити* – заспати.
10. *О главу разбијати* – имати невоље/ потешкоће, бриге.
11. *Стеже око срца* – јако се растужити/ ражалостити; осјетити велику душевну бол.
12. *Познаде грло* – познати нечији глас.
13. *Не суну кроз главу* – изненада доћи на памет, присјетити се ненадано.
14. *Донесе ђаво* – доћи непозван, бити непожељан/ омрзнут.
15. *Одријешу језик* – много говорити, распричати се.
16. *Образ окаљати* – срамотити/ осрамотити некога; изгубити част, поштење.
17. *Боде у очи* – непријатно и нападно дјеловати.
18. *Тешко пада на душу* – бити нерасположен, притиснут тешким мислима.
19. *Стегло се грло* – осјећати се неугодно ради неке неизвјесности предстојеће ситуације; не може говорити од страха или велика узбуђења.
20. *Разбио сан* – расанити се, разбудити се.

Можемо рећи да је експресивност категоријална фразеолошка особина која служи као „критериј за диференцирање фразеолошких јединица од сродних синтагми устаљене структуре и лексичког састава, које имају функцију номинације у језику“ (Мршевић Радовић, 1987: 17) Захваљујући експресивној функцији, фразеологизмом се може изражавати емоционално стање говорника, па према томе, може бити искоришћен као „моћно“ стилско средство, што Кочић као један од најбољих стилиста и познавалаца језика, врло добро користи. Да бисмо ученицима показали како Кочић употребљава фразеологизме да би што прецизније приказао своје ликове, тј. како би што упечатљивије и непосредније изразио њихово виђење ствари, став или емоције послужиће нам приповијетке „Мрачајски прото“, „Мргуда“ и „Мејдан Симеуна Ђака“.

Тако, у приповијети „Мрачајски прото“ писац употребљава фразеолошке изразе у портретисању свога јунака, јер их изговара највећим дијелом наратор, али исто тако и у дијалогу лица у дјелу. На самом почетку приповијетке ученици могу уочити фразеологизам: Кад ме баш толико молиш, ето, хајдемо, па шта нам *бог дадне!* („Мрачајски прото“, 136). Наратор овај израз употребљава у преношењу ријечи Стевице, једног од јунака приповијетке.

При доношењу одлуке да са другом иде код проте, Стевица, син попа Јове, рећи ће: Не знаш ти још какав је то човјек, да *бог милостиви сачува!* Никог не воли, никог не трпи, ником не вјерује. *Мрзи на сав свијет*, а на родбину, чини ми се, највише. (Исто, 136)

На основу наведених фразеолошких израза, ученици могу запазити, да су ови изрази употријебљени у улози портретисања карактера Мрачајског проте, те да су саставни дио свакодневног народног говора. Овим фразеологизмима писац, у исто вријеме, карактерише и самог Јовицу, јер лексема бог је уобичајена језичка јединица у породици свештеника, којој припада и Стевица, па према томе, дат је његов портрет, а такође, и поглед на свијет и живот.

Ученици ће примјетити да израз *мрзи на сав свијет* није карактеристика у сликању стварности овог лирски расположеног пјесника, јер му друга дјела не садрже овакав исказ, па и то упућује на мисао да је портрет проте, у ствари портрет човјека који се не среће међу Змијањцима. Ипак, писац га је укључио у своју обраду, да би показао и ту страну људске природе.

Психолошку анализу личности главног јунака приповијетке „Мрачајски прото“, писац је остварио не само мајсторским портретисањем, приповиједањем „објективног наратора“, казивањем самог проте већ и одлично одабраном метафором *црне мисли*. То уочавамо у примјеру:

Што сам препатио, не казујем свијету! – издера се осорно, одбочи на лактове, спусти обрве, па се удуби у некакве *црне мисли* и укочено се загледа у западно небо. (143)

Наратор даље продужава у детаљисању портрета проте, потпуније га даје, јер каже да су за проту све жене исте и назива их „Ђурђијама“. На овај

начин властита именица добија снажну емотивну обојеност и негативни предзнак, па ће писац употријебити фразеологизам у облику поређења. То поткрепљујемо примјером:

Пишти Ђурђија *к' о змија у процијену*. („Мрачајски прото“, 143), што има значење: оглашавати се због какве неугодности, гласно вриштати због неке љутње (Матешаћ, 1982: 789).

Непријатељско расположење протје према људима изразио је Кочић и у овим исказима које употребљава у свом језику прота: *Небо га убило!* (137) *Небо се над њим проломило!* (137) *Шјеме ти се умело!* (139) *Сунце га небеско сагорело!* (139)

Наведени искази су у ствари пословичне клетве. Њима је дат портрет човјека који има крајње негаторски и непријатељски став према људима. Овдје у потпуности имамо реализацију истине да је језик израз човјекова бића, а језик протје показује о каквом је бићу ријеч у овој приповијетци.

Ученици могу запазити да се Кочић у својим приповијеткама служио народним језиком као средством карактеризације ликова, одсликавајући на тај начин говорни мозаик Змијања и Босанске Крајине. При опису Мргуде, јунакиње из истоимене приповијетке, писац ће употријебити фразеологизам у облику метафоре и рећи ће да је Мргуда *слатке крви – слатке, преслатке* („Мргуда“, 103) да би приказао нарочиту врсту тајанствене, страсне жене, која је наслијеђем добила „проклету, нечисту крв“. У поменутој приповијетци могу приметијети фразеологизам: *Буде мало, јопе' реп на раме*, па у мрак (101), који има значење: поћи, упутити се негдје, умакнути, одмаглити, а у литератури је потврђен у форми: *реп на крста* или *реп на сапи* (Матешаћ, 1982: 356).

Кочић свјесно замјењује једну ријеч другом. Овом измјеном, тј. супституцијом лексема *раме* и *крста*, писац заправо постиже стварању умјетничко-стилских ефеката, што свакако, доприноси и богаћењу фразеологије. Међутим, „пишчеве измене без обзира на то на ком се нивоу јављају, не смеју достићи степен којим би било доведено у сумњу значење, односно разумљивост фразеологизма у новој, измењеној верзији“ (Петровић, 1982: 107).

Такође, у овој приповијетци је употријебљена једна пословица, и то: *Не кријем, не шијем* (101), која је карактеристична за пишчев завичај, јер се веома ријетко среће у другим крајевима. Ову пословицу употребљава Мргудина мајка у дијалогу са својим мужем, када му отворено изјављује да га не воли. Наведеном пословицом Кочић је најпотпуније дао карактер Мргудине мајке, јер језик жена слободнијег понашања је управо такав. Она није презала ни од чега, остваривала је своје побуде и није имала обзира ни према мужу, па му је отворено рекла и ставила до знања да га не воли.

Дијалoшка и нараторска форма приповијетке „Мејдан Симеуна Ђака“ погодовала је инкорпорирању пословичних облика у структуру дјела, па их је писац користио као средство да боље изрази своју идеју, погледе на свијет и живот својих јунака. Сем тога, цио циклус прича о Симеуну Ђаку писан је у стилу и духу народних приповијетака, живописним, народним језиком који је

богат фразама и пословицама. У лику Симеуна Ђака ученици могу препознати даровитог народног приповједача који свијет маште претвара у стварност. Прича и машта се највише распламсавају уз ракију и ту долази до изражаја плаховитост и горштакча нарав Симеуна Ђака.

Пословичну заклетву могу уочити у реченици: *Часног ми крста, не крстио се њим већ клањ'о к'о Турчин или носио шкрљак к'о трбушаста Ликота.* (157) Овом заклетвом писац, у ствари даје колорит народном говору.

У свом причању о „историческом збитију“ Симеун употребљава устаљено поређење: *Узвртио се Исаија к'о Циганин у котлу.* (161) Наведеним устаљеним поређењем писац карактерише Исаију који се боји Турака и који жали свој живот, иако нема нигдје никога.

Такође, употребљава пословични облик: *Тешко оном кога други брани!* (161) да би показао одлучност, тврдоћу, снагу карактера самог Симеуна, иако он прича о свом „мегдану с агом“. Овакав карактер и лик је потребан и Крајишницима да им бар психички да смирају у тешком времену. Наведена пословица представља стилски обојен израз и има велику евокативну вриједност јер пружа највећу могућу информацију, а то је да се у одбрани својих права и слободе морају ослањати на властите снаге, на властиту моћ и упорност, што је и идеја приповједача.

На основу свега реченог, ученици могу закључити да су фразеологизми врло фреквентни у Кочићевим приповијеткама, те да ове језичке јединице најбоље одсликавају средину и вријеме, људе и ситуације о којима је овај писац писао.

Стилске могућности и функције фразеологизама само смо назначили јер су оне готово неисцрне, како на плану лингвостилистичке анализе, тако и на плану књижевно-стилистичких истраживања.

3. Фразеолошке вјежбе

За упознавање фразеолошких израза и њихових значења у настави српског језика и књижевности могу се организовати посебне, тзв. фразеолошке вјежбе. Овим вјежбама никад се не посвећују цијели часови, већ 10–20 минута часа, нпр. у овире тумачења језичко-стилских особености у књижевном дјелу.

Помоћу неког фразеолошког израза из обрађеног текста наставник може заинтересовати ученике за ту врсту сликовитог говора. Вјежбања треба организовати пригодно, тј. „када се у тексту наиђе на фразеолошки израз, или се чешће понавља ријеч у вези с којом постоји у српском језику више устаљених израза“ (Милићевић, 1983: 213). Ученици ће објашњавати значења фразеологизама које су спомињали, наводити ситуације у којима се они користе и на кога се односе. Показаћемо то на сљедећим примјерима:

Душе би ти дала. (104) Ученици ће најприје рећи да је основно, денотативно значење ријечи душа, тј. да се душом у ствари, назива човјекова

свијест и способност да мисли и осјећа, духовна природа човјекова. Затим ће рећи да ова реченица има пренесено, конотативно значење: непоколебљиво стајати уз кога, жртвовати се за кога. Након тога могу наводити примјере фразеолошких израза у којима се као конституент фразеологизације појављује ријеч *душа*, као нпр:

- душа од човјека* – добра особа, племенит човјек;
- испустити душу* – умријети, преминути, издахнути;
- олакшати душу* – утјешити се;
- бити без душе* – бити неосјетљив, безосјећајан, без саосјећања;
- изгубити душу* – радити непоштено, и неправедно, радити против своје савјести;
- бити једна душа* – слагати се у свему, бити истог мишљења, живјети у слози;
- честита душа* – поштена особа;
- узети на своју душу* – примити одговорност, преузети одговорност на себе;
- пјесничка душа* – човјек пјесничких осјећања, визија.

Затим у примјеру:

Не послуша и *плати главом* и он и дијете. (79) Најприје ће рећи основно значење именице глава, да је то „горњи дио човјечијег и одговарајући дио животињског тијела у коме је мозак“, а онда ће на основу контекста закључити да синтагма *плати главом* има значење: изгубити живот, погинути, бити убијен. Поступак може бити као у претходном примјеру, тј. да ученици издвајају што више устаљених израза који у свом саставу садрже лексему *глава*. То могу бити:

- лупати главом о зид* – силом настојати постићи што је немогуће;
- јурити главом без обзира* – спасавати се бијегом, бјежати у паничном страху;
- ставити главу на коцку* – изложити се смртној опасности, рискирати живот;
- сачувати главу* – пазити на живот, чувати се;
- мислити туђом главом* – немати самосталности у мишљењу/ одлучивању, поводити се за туђим мишљењем.

Или у примјеру:

Њега је очух почео у пошљедње вријеме *попријекло гледати*, те он једног дана побјеже у свијет. (25). Ова синтагма, *попријекло гледати*, има значење: бити у лошим односима са неким, не трпјети некога. Послије објашњења значења, наводиће нове фразеолошке изразе у којима се помиње глагол *гледати*, као нпр.:

- гледати другим очима* – бити другог мишљења, судити другачије;
- гледати као у бога* – задивљено гледати у некога;
- гледати опасности у очи* – мирно и храбро суочавати се с опасношћу;
- гледати с висине* – презирати, потцјењивати, омаловажавати некога;

гледати скрштених руку – ништа не радити/ не подузимати, остати равнодушан.

Пожељно је да примјере фразеологизама напишемо на табли па да их ученици забиљеже у своје свеске јер ће тако прије упамтити значења ових фразеолошких израза.

Један од начина извођења фразеолошких вјџби може бити и тај да задамо ученицима задатак да неки фразеологизам замијене нефразеолошким скупом ријечи, тј. ријечју која није употријебљена у пренесеном значењу. Нпр:

Нико се ни на кога није могао потужити јер би *огријешиио душу*. (241)

Ученици могу рећи: Нико се ни на кога није могао потужити јер би рекао неистину. Или: Нико се ни на кога не би могао потужити јер би неправедно нанио штету некоме.

Запазиће да исказ губи на експресивности уколико није употријебљен у пренесеном значењу. Овакав метод је значајан јер ће ученици уочавати разлику између денотативног и конотативног значења.

На овај начин, тј. помоћу фразеолошких вјџби ученици ће упознавати нове фразеолошке изразе и њихова значења што доприноси богаћењу лексичког фонда. Ове вјџбе су веома функционалне јер омогућавају самосталан рад ученика и подстичу их на креативност. Повезивање наставе језика и књижевности, као и добро осмишљене фразеолошке вјџбе, даће часу српског језика и књижевности посебан квалитет.

Закључак

Фразеологизми у приповијеткама Петра Кочића су врло фреквентни и можемо рећи да представљају посебан корпус стилски маркираних лексема у оквиру лексике овога писца. Кочић употребљава ову врсту експресивне лексике како би вјерно приказао портрет личности о којима пише, како би што упечатљивије и непосредније изразио њихова размишљања, ставове или неку емоцију. Понекад постојеће фразеологизме употребљава у друкчијем облику у тежњи да га више прилагоди потребама текста, и учини га стилски и функционално, уопште, сврсисходнијим, а то свакако, доприноси стварању умјетничкостилских ефеката. Изучавање фразеологизама у настави је битно јер ће ученици упознавати богатство и фигуративности народног и књижевног језика, а то доприноси богаћењу њиховог лексичког фонда. Пожељно је да се фразеологизми тумаче посредством књижевноумјетничког текста, јер се у текстовној форми фразеологизам лакше уочава и издваја. Такође, ако фразеологизми у тексту имају стилску вриједност код ученика се подстиче смисао за употребу језика у естетској функцији.

Литература

- Брчкало, Б. (2009). *Приповједачко дјело Петра Кочића у настави*. Источно Сарајево: Филозофски факултет.
- Вељковић Станковић, Д. (2009). Један облик примене текста у настави српског језика. У *Српски језик*, XIV/ 1–2, Београд, 259–272.
- Глигорић, В. (1965). *Српски реалисти*. Београд: Просвета.
- Дешић, М. (1980). Лексичка, фразеолошка и синтаксичка средства. У *Књижевност и језик*, 2, Београд, 217–222.
- Дешић, М. (1990). *Из српскохрватске лексике*. Никшић: Универзитетска ријеч.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија*. Београд: Завод за уџбенике.
- Кашић, Ј. (1983). Фразеологија у делу Милована Глишића. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 13, МСЦ, 13–18.
- Кашић, Ј. (1983). Иновације у српскохрватској фразеологији. У *Књижевни језик*, 12/ 2, 61–69.
- Кравцов, Н. И. (1967). *Петар Кочић (1877–1916)*. Москва.
- Кочић, П. (1951). *Дјела*. Приредио Ника Милићевић, Сарајево: Свјетлост.
- Кочић, П. (1967). *Сабрана дјела I*, приредио Тодор Крушевац, Сарајево: Свјетлост.
- Матешић, Ј. (1982). *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика*. Загреб: Школска књига.
- Милићевић, Б. (1985). Фразеологизми у настави. У *Књижевни језик*, 14 /4, 211–217.
- Миновић, М. (1978). *Увод у науку о језику*. Сарајево: Завод за уџбенике.
- Мршевић Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Николић, М. (2006). *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Николић, М. (2012). Садржаји фразеологизама у уџбеницима српског језика за млађе разреде основне школе. У *Узданица*. IX/ 2, 49–64.
- Пејановић, А. (2010). Фразеологија српског језика и њена структура. У *Радови са научног скупа*. Пале: Филозофски факултет, 183–188.
- Петровић, В. (1982). Неки типови трансформација фразеолошких израза у језику новина. У *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXV/2, 103–111.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci-Noví Šad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, A- O. Zagreb: Matica hrvatska.
- Смиљковић, С. и М. Милинковић. (2008). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Врање-Ужице: Учитељски факултет.
- Скерлић, Ј. (1955). *Писци и књиге*, III. Београд: Просвета.
- Цвијетић, Р. (2004). *Живот речи*. Ужице: Учитељски факултет.
- Шипка, М. (1987). *Језик Петра Кочића*. Сарајево: Институт за језик и књижевност.

Biljana Mišić

LEHRE INTERPRETATION PHRASEOLOGISMEN DER GESCHICHTE PETRA KOCICA

Zusammenfassung: Das Thema der vorliegenden Arbeit sind Phraseologismen und deren Interpretation im Unterricht. Als Korpus diente uns Kocic Novellensammlung „S planine i ispod planine“. Wir haben uns für diese Novellensammlung entschieden, weil sie sehr viele Phraseologismen beinhaltet, die als expressive Mittel eine wichtige Rolle in Kocics Werk spielen. Der Schriftsteller benutzt Phraseologismen, um eine natürlich wirkende und volksnahe Sprache der Erzählungen zu erzielen. Einzelne Figuren benutzen in seinem Werk Phraseologismen, um auffallend und deutlich ihre Meinungen, Ansichten und Empfinden zu äußern. Manchmal benutzt Kocic die Phraseologismen mit einer leichten Bedeutungsveränderung, er fügt eine leicht veränderte lexische Bedeutung hinzu und erzielt auf diese Art und Weise einen stilistisch-künstlichen Effekt. Sowohl die erwähnte Novellensammlung, als auch die Phraseologismen befinden sich auf dem vorgeschriebenen Lehrplan für die dritte Klasse der Mittelschule. Es ist eine gute Gelegenheit mit Hilfe einer, den Schülern schon bekannten Novelle, die Merkmale dieser expressive Mittel zu verdeutlichen. Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist die Übermittlung und das Verständnis von strukturellen und semantischen Merkmalen von Phraseologismen im Unterricht, das Verständnis von Phraseologismen in einem künstlichen, literarischem Text und die Verwendung von Phraseologismen im alltäglichen Gebrauch.

Stichwort: Phraseologismen, Petar Kocic, Lehre, sprachliche methodischen Text, phraseological Übung